

Vleugelslag

Ander werk van Josephine Rombouts

Cliffrock Castle (2018)

Terug naar Cliffrock Castle (2019)

De weg naar Cliffrock Castle (2020)

Het gevaar van Cliffrock Castle (2022)

't Oenderkot (Zeeuws Boekenweekgeschenk, 2022)

Opmerkelijke vrouwen (2023)

De tien geboden voor vrouwen (2024)

Josephine Rombouts

Vleugelslag

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2025

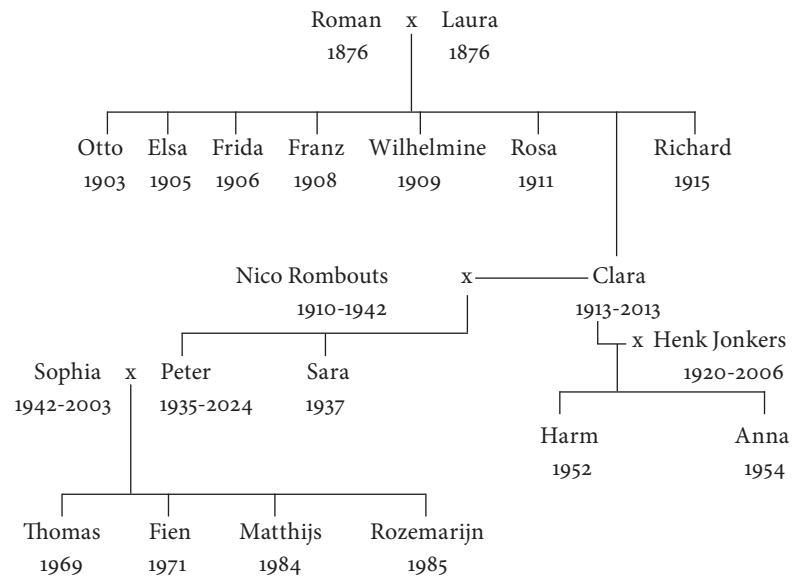
Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van Sebes & Bisseling
Literary Agency te Amsterdam.

Copyright © 2025 Josephine Rombouts

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van Em. Querido's Uitgeverij b.v., Wetering-
schans 259, 1017 xj Amsterdam. Ook tekst- en datamining van deze uitga-
ve is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Omslag Brigitte Slangen
Beeldbewerking Plusworks
Omslagbeeld en alle afbeeldingen binnenwerk privéarchief
Foto auteur Lionne Hietberg
Binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 253 2008 9 / NUR 301
www.querido.nl

Proloog

Jakarta, 14 januari 1946

Hij woog bijna niets. De piloot tilde hem uit de truck en voelde de botten van de jongen tegen zijn armen drukken terwijl hij hem de bommenwerper in droeg. In de buik van het toestel legde hij hem op een opgevouwen deken. De jongen opende zijn ogen, rond, heel lichtblauw, en richtte ze op de man. Een starre blik.

'It's allright, boy,' zei de man. De jongen kon hem waarschijnlijk niet verstaan, dacht hij, Nederlanders, ver weg in hun kolonie in Indonesië en drie jaar opgehokt in kampen. Hij dekte hem toe. Een jaar of tien? Moeilijk te zien met die uitstekende jukbeenderen en ingevallen wangen. Hij gloeide van de koorts, maar hij zou het koud genoeg krijgen als ze gingen vliegen; de bommenwerper was niet bedoeld voor transport van personen. Het Rode Kruis had gevraagd of ze op deze vlucht naar Ceylon vier patiënten mee konden nemen: drie volwassen patiënten en deze jongen met zijn moeder en zus. In het militair hospitaal daar zouden ze nog een kans hebben.

Sceptisch keek de piloot naar het witblonde hoofd op de opgerolde deken; het was maar de vraag of de jongen deze vlucht ging overleven. Op weg naar de cockpit kwam hij langs de moeder, die met het zusje tegen zich aan op een stapel dekens lag. Hij boog zich voorover: *'Are you allright, ma'am?'* Ze krampte haar arm om haar kind heen, haar

ogen strak op de piloot gevestigd. Hij richtte zich snel weer op en deed een stap naar achteren, zijn handen met de palmen omhoog. *'No worries, ma'am.'* Wat deze vrouwen hadden meegemaakt wist hij niet, drie jaar afgezonderd in kampen, hun mannen afgevoerd en zij overlevend in een wereld beheerst door militairen.

In de cockpit ging hij naast zijn maat in de copilootstoel zitten en stak zijn duim op: de zes burgerpassagiers lagen op hun plaats, de luiken waren gesloten. De motoren van de Liberator kwamen brullend tot leven en het toestel trilde, ze taxieden over de startbaan.

De jongen voelde de trilling in zijn buik. Een koude tochtvlaag ging langs zijn gezicht. Hij draaide zijn hoofd en zag een kier tussen de staalplaten, vlak naast de deken, daar kwam de koude lucht vandaan. Hij schoof wat omhoog en keek. Door de kier zag hij het land voorbijglijden. De kust verscheen. En toen de zee.

Ze vlogen laag. De golven waren witte strepen in het blauw. Een bootje vlak onder ze, zelfs de mensen aan boord kon hij zien. En dan weer water. Eindeloos glinsterend blauw water. De ijskoude lucht streek langs zijn gezicht en hij rilde.

Warm was het altijd geweest, warm en stoffig binnen de met prikkeldraad bespannen omheining van het kamp. De keren dat ze moesten verplaatsen waren ze door militairen in geblindeerde treinen gedreven. De laatste keer in vrachtwagens met matrassen afgedekt. Hij had de kogels tegen de metalen zijanten horen ketsen en de doffe inslag in de stof.

Nu vloog hij.

Daar was de man weer die hem naar binnen had gedragen. Hij hurkte naast hem, schonk iets uit een thermosfles in een beker en ondersteunde zijn hoofd om hem te laten drinken. Thee met suiker en melk. Het vulde hem met

warmte, een gevoel dat hij nooit zou vergeten. De hand onder zijn hoofd verdween en hij keerde zijn gezicht weer naar de kier, de wind langs zijn wangen, zijn ogen op het eindeloze blauw.

DEEL 1

Grootmoeder

Zeven dagen zoeken

Eerste dag

Amsterdam, september 2022

Fien

‘Zo’n bakkie flauwigheid is niks voor mij.’ De jongen van de Starbucks is stellig en heel Amsterdams. ‘Doe mij maar een bakkie teer.’ Hij schrijft zwierig mijn naam op de bakers. Mijn taal, mijn naam, allemaal ogenschijnlijk simpele dingen.

Met een beker in iedere hand manoeuvreer ik door de drukke wachtkamer van Amsterdam Centraal naar mijn tante toe. Overal hoor ik Nederlands, mijn moedertaal maar niet de taal van mijn grootmoeder. Zij kende haar moedertaal niet meer, ze was het verleerd, vergeten, grootmoeder kwam uit Oostenrijk maar sprak geen Duits. De moedertaal van haar vaderland was een verboden onderwerp.

Ik kijk langs de donkerrode wanden van de Wachtkamer Eerste Klasse en door de hoge vensters naar het stationsplein. Amsterdam bij avond. Een tram zwaait het Damrak op.

‘Over enkele ogenblikken zal aankomen op spoor 1 de intercity naar Den Haag Centraal.’

Haar vergeten taal, haar verloren land, mijn zoektocht naar haar leven. Heel lang had ik gedacht dat het niets met

< Eerste foto van Clara. Met haar gastouders in Nederland, Amsterdam, 1922.

mij te maken had, mijn leven was zo anders dan dat van mijn grootmoeder. Ik was opgegroeid in vreedstijd, bij mijn beide, eigen ouders, ik kreeg volop kansen om mezelf te ontwikkelen en mijn eigen leven te kiezen. Er ging geen ontmoeting voorbij of mijn grootmoeder vertelde me hoe graag ze dat had gewild; geen dag of mijn vader herinnerde me eraan dat ik geluk had gehad. Ik wilde ze laten zien dat ik het waard was, al die kansen. Ik wilde goedmaken wat zij hadden gemist.

‘Voor de Eurostar naar Londen volg de borden naar de UK Terminal.’

De suggestie van mensen om me heen dat ik last kon hebben van een tweedegeneratiekampsyndroom, deed ik jarenlang af met: ‘Mijn grootmoeder en mijn vader hebben er nooit over gepraat, ze hebben het niet zo heel slecht gehad, ze zaten in een interneringskamp, geen concentratiekamp.’ Hoe kon ik last hebben van een gebeurtenis waar ik nauwelijks van wist tot ik al ver in de twintig was? De eerste generatie, dié had geleden, ik behoorde tot de verwende tweede generatie, ik had niets te klagen.

Bijna bij de achterste tafels zit Anna met onze koffers. Vier kinderen kreeg mijn grootmoeder, twee voor de oorlog met haar eerste man die sneuvelde, twee na de oorlog met haar tweede man. Mijn vader de oudste, mijn tante Anna de jongste. Met haar twee eerste kinderen doorstond mijn grootmoeder de kampen op Java. Ze redde hun leven door zelf te blijven leven. Mijn vaders leven hing na het einde van de oorlog aan een zijden draadje, maar het lukte mijn grootmoeder om iemand te vinden die van alle duizenden juist dit kind wilde redden. Hij kwam op een transport terecht met drie volwassen patiënten die naar een militair hospitaal op Ceylon werden gebracht, de vliegreis die zijn leven redde.

‘Alsjeblieft.’ Anna strekt haar handen uit en leunt achterover met haar cappuccino. Ik ga met mijn thee tegenover haar zitten, de bittere citrusgeur in mijn neus.

‘Toen ik in mijn eentje naar moeders geboorteplaats ging, ben ik gaan lopen vanaf de grens,’ mijmert Anna. ‘Een rugzakje mee en verder niks.’

‘Hoeveel jaar geleden is dat?’

‘Twintig, het was in 2002.’

‘Harm heeft die reis toch ook gemaakt? Wanneer was dat?’

‘O, nog eerder, wel dertig jaar geleden.’

Ik vraag niet waarom ze niet samen gingen, broer en zus. Ik hoed me voor confronterende vragen. Het vermijden van conflicten heb ik als strategie overgeërfd, afgekeken en aangeleerd. Dat ik datzelfde gedrag bij mijn zoons zag, maakte dat ik wakker werd. Het moet een keer ophouden. De vleugelslag van een vlinder kan een orkaan veroorzaken. Ergens begint de beweging, ze plant zich voort, neemt toe in kracht, wordt een storm die vlinders meesleurt. Maar ergens moet het lot toch ook weer tot bedaren kunnen worden gebracht. Daarom ging ik nu zoeken, naar de eerste vleugelslag.

‘Wat vond grootmoeder daar eigenlijk van, dat jullie haar geboorteland gingen bezoeken?’

Anna zet haar koffie neer en houdt haar hoofd schuin. Mijn jongste tante was zeventien jaar toen ze mij in haar armen kreeg en mijn peettante werd. Op de foto die die dag voor de kerk is genomen, staat ze met ravenzwarte losse haren en een wijde Indiase rok tussen de grootmoeders en tantes in pastelkleurige mantelpakken. Ze kijkt met lachende verbazing naar het witte pakketje sputterende baby in haar armen, ik ben twee maanden oud. De dag na mijn doop vertrok ze met haar man in een zelf verbouwde Volkswagenbus op wereldreis. Vijftig jaar later draagt ze geen wijde Indiase rokken meer, maar een jas van kleurige lapjes en een zelfgemaakte handtas. Nu gaan we samen op reis.

‘Wat mijn moeder ervan vond?’ peinst Anna. ‘Dat weet ik niet. We hebben het er niet echt over gehad. Misschien heb

ik haar weleens wat foto's laten zien, maar ik kan me niet herinneren dat ze er veel over zei.'

Zwijgen. Het grote zwijgen van mijn grootmoeder. We mochten niet te veel vragen, ze kon niet tegen drukte of te veel praten. De gesprekken om haar heen leken lángs haar heen te gaan. Ze was in zichzelf verzonken maar waakzaam, ze leek zich in te spannen om een geluid op te vangen dat steeds net buiten haar bereik bleef. Stemmen die wij niet konden horen en zij bijna.

Haar kinderen betrokken haar bij de gesprekken: 'Was dat nou nog in Nieuwe Niedorp, ma? Of toen we in Den Haag woonden?' Als mijn grootmoeder sprak, luisterde ik graag naar haar zachte stem en haar zorgvuldige Nederlands. Ze was er trots op dat mensen vroegen of ze uit Haarlem kwam. Haar zilverblonde haren stak ze kunstig op met twee kammetjes, waardoor haar gezicht nog hartvormiger werd, haar lange haar was ingevlochten en achter op haar hoofd opgestoken. Ik verwonderde me als kind al over haar ronde, heel lichtblauwe ogen en fijn gevormde lippen. Haar huid was zacht en romig wit.

'Acht jaar was ze toch toen ze naar Nederland kwam?'

'Harm herinnert zich dat ze acht zei, ik dacht dat ze negen was.'

'Over enkele ogenblikken zal aankomen op spoor 8 de nachttrein naar Wenen.'

We verzamelen onze rolkoffers, jassen en tassen en gaan naar het perron. Bij de deur van de wachtkamer kijk ik op.

'Was die schildering er altijd al?' In de houten omlijsting van de deur zit een meisje. Haar lange blonde haren in de wind, haar hoofd fier rechtop. Ze zit op een koe die erbij is gaan liggen, poten gevouwen, kop gebogen, melancholiek starend naar de mensen die onder haar deur door lopen.

'Had je dat nog niet gezien? Bij de restauratie zijn allerlei muurschilderingen tevoorschijn gekomen.'

'Europa,' lees ik de letters boven het meisje voor. De prin-

ses die door Zeus werd geschaakt. Geen koe dus, maar een stier, een goddelijke stier. Zeus zag Europa en verlangde naar haar, veranderde zich in een stier, zo heerlijk mooi dat de prinses naar hem toe liep en zich liet verleiden om op zijn rug te gaan zitten, en toen ging hij er met haar vandoor. Als ik een beetje beter had gekeken, had ik meteen de ring gezien die hij door zijn neus heeft. Er zit een ketting aan die het meisje stevig in haar handen houdt. In haar andere hand heeft ze een scepter! Ze lijkt heel wat minder willoos meegesleept dan Europa meestal wordt afgebeeld.

‘Pardon, mag ik er even langs?’

‘Ja, natuurlijk.’ Ik doe een stap opzij voor andere reizigers, ik snap dat ik in de weg sta voor de deuropening, maar ik kan nog niet weg bij dit meisje. Mijn grootmoeder met de trein dwars door Europa van Oostenrijk naar Nederland gevoerd, de mythische prinses op een stier, heel rechtop, haar haren uitwaaijend in de wind, met een ketting die de stier leidt in haar ene en een scepter in haar andere hand.

Ik stommel achter Anna aan met mijn rolkoffer de trap af. Ik wist toen niet dat het een Oostenrijkse schilder was die deze Europa schilderde. Dat las ik veel later. Op de dag dat ik naar Wenen afreisde zag ik alleen dat er een kunstenaar was die de geroofde prinses een scepter en een ketting gaf om haar lot te beheersen. Ik zou ook pas later uitvinden dat het die dag bijna precies – het scheelde een week – honderd jaar geleden was dat de trein met mijn grootmoeder op dit station was aangekomen.

Onze nachttrein naar Wenen rijdt stipt om halfacht onder de boogspanten door de avond in. De huizen van Amsterdam glijden langs. We installeren ons voor de nacht in onze tweepersoonscoupé.

‘Zal ik boven, Anna?’ Ik moet eraan wennen dat mijn avontuurlijke tante wat ouder aan het worden is.

‘Hierboven is een rek voor de koffers,’ meld ik. Anna tilt ze op en ik neem ze aan.

Als ik weer beneden kom, zie ik dat Anna op het witte laken van haar bed foto’s heeft neergelegd. Grootmoeder had twee fotoboeken, een met de geschiedenis van haar eerste huwelijk en een met beelden van haar tweede. Los had ze nog wat foto’s bewaard.

‘Ik had ze weleens eerder gezien,’ zegt Anna, ‘maar je grootmoeder wilde mij er niets over vertellen. Ze raakte uit haar doen als ik ermee aankwam, dus dat leerde ik al snel af.’ Anna en ik kijken naar de plaatjes die geen plek vonden in het verhaal dat mijn grootmoeder wilde vertellen. Bij de gezichten hebben we geen tekst, geen uitleg. We zien twee meisjes met pothoeden en vormeloze jassen op een brug, een berg met een wit torentje achter ze. Een meisje naast een vaas. Een jongeman met een doordringende blik. ‘Net Harm!’ vind ik. Soms staat er in potlood op de achterkant een naam, en soms een jaartal. *Deine Schwester Minna, 1932. Richard, 1942.*

‘Deze is in ieder geval duidelijk,’ zegt Anna, ‘dit is de eerste foto die we van je grootmoeder hebben, toen was ze net in Nederland.’ Ze heeft ook dit studioportret nooit ingeplakt.

Ik kijk naar een meisje dat van de camera wegstijgt, met stijf op elkaar geklemde lippen en een reusachtige strik in haar korte haren. Ze zit met bungelende benen op een stoel. Er staan ook twee volwassenen op de foto, de gastouders die zich hadden opgegeven om voor drie maanden een ondervoed Oostenrijks kind in huis te nemen. De man achter mijn grootmoeder kijkt joviaal in de lens, hij heeft in zijn ene hand losjes een sigaar. Voor hem zit een forse vrouw, ze houdt haar kin omhoog en heeft haar wenkbrauwen opgetrokken. Mijn eerste indruk is dat je bij haar geen geintjes moet proberen uit te halen.

Op de achterkant staat met potlood geschreven: 1922 en

Clar 9 jaar oud. Het handschrift is zorgvuldig, bijna aarzelend, alsof het geen geoefende hand is. De hoofdletter C heeft een uitgebreide krul gekregen, het lijkt of de schrijver daar zo mee bezig was dat ze de rest van de naam vergat uit te schrijven. Clar. Niet Clara.

‘Ik heb een artikel gevonden over de Oostenrijkse kindertreinen.’ Ik leg de kopietjes naast de foto’s op het laken van Anna’s bed. ‘De eerste kindertrein was een katholiek initiatief. In 1917 werden vierentwintig ernstig ondervoede kinderen naar Brabant gebracht om een paar maanden aan te sterken.’ Ik blader door de pagina’s. ‘Kijk, lijsten met hoeveel kinderen er per jaar naar Nederland gingen. Hier, in 1918 waren er al transporten, met vijfhonderd kinderen per keer. En in 1920 gingen er bijna dertig treinen van Wenen naar Amsterdam.’

‘En in 1922? Want dat is het jaartal dat staat op de foto die haar gastouders hebben laten maken.’

Ik blader naar het overzicht van dat jaar. ‘Acht transporten. Gastouders konden zich aanmelden voor een jongen of een meisje. Weet je iets meer van dat verhaal, Anna, dat grootmoeder vertelde dat het echtpaar bij wie zij terechtkwam, zich eigenlijk had ingeschreven voor een jongen maar dat ze zich bedachten en toen haar meenamen?’

‘Ze herinnert zich dat een vrouw en een meisje op haar afkwamen, maar dat die weggeduwd werden door de vrouw waar ze uiteindelijk haar hele jeugd zou blijven.’

Ik kijk rond in onze coupé, waar we met zijn tweeën slapen. Vijfhonderd kinderen in een trein. Die kregen vast geen uitklapbed en witte lakens. Aan de grens werden ze wel opgewacht door vrijwilligers die alle kinderen wittebrood en chocolademelk gaven.

Bij het licht van het leeslampje app ik mijn zoons, die met hun vader op vakantie zijn, fietsen in de Ardennen.

‘Hebben jullie het leuk?’ Mijn oudste zoon stuurt een fo-

to van mijn jongste op een mountainbike, modder tot onder zijn haar. 'Ja. Heel leuk.'

Ik scroll naar de Rombouts-chat, de groepsapp met mijn broers en zus. Ik zet er een foto op van Anna en mij voor de nachttrein. Mijn vingers aarzelen boven het scherm, maar ik weet niets te zeggen. Sinds twee jaar hebben we weer contact. Mijn oudste broer verbrak de banden met zijn familie na zijn studie. Hij kwam niet meer naar ons ouderlijk huis, reageerde niet op telefoontjes, negeerde me toen ik naar de openingsavond van een tentoonstelling kwam. Onbereikbaar met woorden. Nadat mijn moeder overleed, zag ik mijn veel jongere broer en zus ook nauwelijks meer. Wij gingen alle drie langs bij mijn vader, maar nooit tegelijk. We zagen elkaar niet met kerst of verjaardagen. We stuurden geen verhuisberichten. We waren de kinderen van een man die zijn eigen vader niet had gekend en de kleinkinderen van een vrouw die haar familie nooit meer had gezien.

Het scherm van mijn telefoon licht op. Mijn broers en zus reageren op de foto. Een duimpje, een knipoog, een hartje.

Ik doe het licht uit. Denk aan het meisje dat mijn grootmoeder zou worden. Haar treinreis van Wenen naar Amsterdam, die van mij van Amsterdam naar Wenen. Ik in een eigen coupé met een paspoort in mijn tas. Zij met acht kinderen op een houten bank en een kaart om haar hals waarop een naam stond geschreven. Niet haar naam.

Het geluid van de wielen maakt me slaperig. Mijn vader heeft deze reis gemaakt in de sporen van mijn grootmoeder. Ook mijn oom Harm ging op zoek en later Anna. Nu wilde Anna deze reis met mij maken, de zoektocht naar het meisje dat op haar negende van haar moeder werd weggevoerd en zelf moeder en grootmoeder zou worden.

Ritmisch dendert het voort. Beelden van de afgelopen jaren wellen in me op, mijn zwerftochten, geen plek vinden, steeds weer verder trekken, verder reizen, met mijn kinde-

ren op het vliegtuig stappen, weg van Nederland. Een nieuw leven opgebouwd in Schotland en dan weer alles achterlaten. Met niets aankomen in Nederland en weer opnieuw beginnen.

Het geluid van de wielen die de breuk van de rails ondergaan. Dit is hetzelfde aan onze reis, die van mijn grootmoeder van honderd jaar geleden en die van mij, nu, het geluid van de wielen. Ophouden, weer verdergaan, steeds weer een breuk en toch weer door.